

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА ТА ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ДУМКИ

Малишев О. О.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

АВСТРО-УГОРСЬКІ ЗАКони ВІД 24 ТРАВНЯ 1885 РОКУ ЩОДО УСТАНОВ ДЛЯ ПРИМУСОВИХ І ВИПРАВНИХ РОБІТ

Увазі читача пропонується переклад двох затверджених імператором Францом Йосипом законів, якими в Австро-Угорській імперії було регламентовано створення системи спеціальних закладів утримання неповнолітніх правопорушників, а також різного роду маргінальних суспільних елементів.

Переклад відповідних текстів нами було зроблено ще три роки тому, щоб допомогти одній колезі в її дослідницькій роботі. Утім, наразі, враховуючи довгоочікуваний вихід у світ спеціалізованого історичного номера наукового журналу «Вісник пенітенціарної асоціації України», видається доцільним опублікувати ці тексти для їх повноцінного введення у вітчизняний науковий обіг.

Акти від 24 травня 1885 р. становлять інтерес для сучасних вітчизняних дослідників з огляду на те, що вони у свій час діяли й на території

підвладних Австро-Угорщині українських земель, а отже виправлення і перевиховання правопорушників з числа наших пращурів здійснювалося у рідчій передових європейських тенденцій розвитку пенітенціарного права, де метою покарання визначалася не лише кара, а насамперед виправлення засудженого. Як зазначає О. В. Сокальська, за цих умов покарання мало супроводжуватись шкільним навчанням, релігійним вихованням та примусовою працею¹. В'язнична система Австро-Угорщини включала повітові судові тюрми, окружні тюрми та кримінальні тюрми. Потреба у спеціалізованих виправних закладах з'явилася після прийняття 10 травня 1873 р. Закону про боротьбу з ледарями та волоцюгами. На цій підставі згодом 24 травня 1885 р. і було ухвалено два закони щодо установ для примусових і виправних робіт².

---

¹ Кримінально-виконавче право України: підручник: Том I (у 2-х т.) / [Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський Є. О., Сокальська О. В. та ін]; за заг. ред. Є. Ю. Бараша. К., 2018. С. 83-84.

² Шуп'яна М. Система додаткових покарань за австрійським кримінальним законодавством другої половини XIX ст. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2014. Вип. 59. С. 164, 166; Кравченко Я. П. Еволюція правових засобів протидії правопорушності неповнолітніх на теренах України (X – початок XX століття) [Текст]: дис. канд. юр. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. С. 150-151.

Закони в Австро-Угорській державі друкувалися у газеті «Reichsgesetzblatt» (Імперський вісник законів), яка виходила в період з 1849 по 1918 рр. З 1870 р. газета мала назву «Імперський вісник законів для представлених у Райхсраті королівської держави та земель». Газета друкувалася не лише німецькою, а й місцевими мовами – польською, румунською, чеською, хорватською, угорською, італійською, словенською. Окремі офіційні тексти могли друкуватися також русинською та українською мовами. Весь оцифрований архів газети, супроводжений зручним пошуковим апаратом, наразі у відкритому доступі можна знайти на сайті Австрійської національної бібліотеки³.

Представлені закони мають низку специфічних ознак юридичного стилю та юридичної техніки. Багато положень, що регулюють управлінські відносини, пов'язані зі складністю системи державного устрою та системи правління Австро-Угорщини. Так, у законах згадуються так звані політичні органи земель і округ, що вказує на складність політичної системи держави. Не лише класичні управлінські відносини, а й координація органів різних територіальних утворень була необхідною для ефективного адміністрування кримінально-виконавчої сфери.

Коли в аналізованих законах говориться про органи безпеки (нім. – «Sicherheitsbehörde»), то тут ідеться, імовірно, насамперед не про держав-

ну безпеку в сучасному розумінні, а саме про безпеку в широкому значенні, або про поліцейську чи громадську безпеку.

Замість звичного нам розмежування кримінальних та адміністративних правопорушень у тодішній системі застосовувалася класична континентальна тріада: злочин – проступок – переступ (Verbrechen – Vergehen – Uebertretung), яка брала початок з французького Code pénal imperial 1810 р. (crime – délit – contravention). Переступ (Uebertretung) визнавався найлегшою формою правопорушення. Видається, що на відміну від французького Кодексу 1810 р. розмежування проступків і переступів в австрійському Кримінальному кодексі 1852 р. було менш чітким. У поданих нижче законах слово «проступок» (Vergehen) ніде не згадується, утім неодноразово говориться, що передбачені відповідними законами заходи застосовуються як щодо злочинів, так і щодо переступів, тобто ці закони охоплювали собою всю сферу правопорушень.

Відмежовувалися за правовим статусом неповнолітні правопорушники, яких закон називає коригентами. Часто йшлося про бездоглядних дітей. Їх поміщення до відповідних установ розглядалося передусім не як покарання, а як форма соціальної турботи.

Далі подаються тексти Законів від 24 травня 1885 року в перекладі з німецької мови.

---

³ Reichs-, Staats- und Bundesgesetzblätter. ALEX Historische Rechts- und Gesetzestexte Online. Österreichische Nationalbibliothek. URL : http://alex.onb.ac.at/tab_rgb.htm

ЗАКОН ВІД 24 ТРАВНЯ 1885 р.,¹

*у якому встановлюються кримінально-правові положення стосовно
припустимості тримання в установах для примусових робіт чи виправних
установах²*

З огляду на схвалення обох палат Райхсрату, Я вважаю за потрібне постановити таке:

§1

Хто тиняється, не маючи своєї справи і роботи, і не зміг надати доказів, що він володіє засобами для життя або [доказів, що він] шукає чесний заробіток, підлягає покаранню як волоцюга. Покаранням є суворий арешт від двох до трьох місяців; також може бути присуджено одне чи більше з обтяжень покарання, що визначені в пунктах від а) до е) § 253 Карного закону від 27 травня 1852 р.

§2

Карається за жебрацтво:

1. Той, хто в публічному місці чи від будинку до будинку жебракує або з причини свого ледарства обтяжує суспільну добродійність.

2. Той, хто неповнолітніх до жебрацтва підбурює, скеровує або іншим передає.

Покаранням є суворий арешт від восьми днів до трьох місяців.

§3

Працездатним особам, які не мають доходу й допустимого заняття та становлять загрозу для безпеки особи чи власності, органом безпеки може бути доручено, у межах визначеного для цього строку, надати докази, що вони утримують себе на законних підставах³. Якщо вони, через своє ледарство, не встигнуть виконати це доручення, то караються суворим арештом на строк від восьми днів до трьох місяців; також може бути присуджено одне чи більше з обтяжень покарання, що визначені в пунктах від а) до е) § 253 Карного закону від 27 травня 1852 р.

§4

У кожній громаді, на території якої перебуває або буде спіймана працездатна особа, яка не має ні засобів для свого утримання, ні допустимого заробітку, є справедливим призначити такій особі відповідну її здібностям роботу за грошову оплату чи натуральне продовольче забезпечення. Коли ця особа ухиляється від виконання призначеної їй роботи, то це карається суворим арештом від восьми днів до одного місяця.

---

¹ Gesetz, womit strafrechtliche Bestimmungen in Betreff der Zulässigkeit der Anhaltung in Zwangsarbeits- oder Besserungsanstalten getroffen werden // Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. № XXVIII. Stück. 89. Gesetz vom 24. Mai 1885. S. 208–210. Переклад з німецької мови здійснив старший науковий співробітник відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права імені В. М. Корецького, кандидатом юридичних наук О. О. Малишев.

² Варіант: «установ для примусових чи виправних робіт». Тут і далі – примітки перекладача.

³ Дослівно «годуються в допустимий спосіб».

§5

Покарання осіб жіночої статі, які займаються розпусним ремеслом, з використанням свого тіла, доручається органу безпеки.

Коли такі особи жіночої статі

1. продовжують своє розпусне ремесло, не дивлячись на поліцейське стягнення чи
2. діють усупереч поліцейським приписам, або
3. займаються своїм розпусним ремеслом, знаючи, що вже підхопили венеричну хворобу, або
4. дають підстави для осуду з боку суспільства, або
5. розбещують неповнолітніх осіб, то караються вони суворим арештом, у випадках, зазначених у пунктах 1 і 2 – на період від восьми днів до трьох місяців, але у випадках, зазначених в пунктах 3, 4 і 5 – від одного до шести місяців.

Персона обох статей, які, окрім випадків § 512 Карного закону від 27 травня 1852 року, зі своєї професійної розпусти іншим чином заробляють на життя, караються суворим арештом від восьми днів до трьох місяців.

У випадках, зазначених у пп. 1 і 2, кримінально-процесуальне переслідування порушується на вимогу органу безпеки.

§6

Той, хто перебуває під поліцейським наглядом, і діє всупереч обтяженням і зобов'язанням, які накладаються на нього у відповідності до §9 літ. від а) до е) Закону від 10 травня 1873 р. (R. G. Bl.⁴ № 108), буде покараний суворим арештом від восьми днів до трьох місяців; також може бути присуджено одне чи більше з обтяжень покарання, що визначені в пунктах від а) до е) § 253 Карного закону від 27 травня 1852 р.

§7

Слідство і покарання за переступи, що передбачені в §§ 1–6 цього закону, як і слідство та покарання переступу, передбаченого § 3 Закону від 10 травня 1873 (R. G. Bl. № 108), здійснюється через суд.

Суд може, у випадку постановлення обвинувального вироку, обумовити в ньому допустимість тримання [засудженого] в установі для примусових робіт.

Стосовно застереження про допустимість тримання в установі для примусових робіт може бути прийнята скарга на користь обвинуваченого⁵, якщо допустимість такого утримання була визнана [у вироку] і [скарга] на шкоду обвинуваченому⁶, якщо відповідна допустимість не була визнана [у вироку].

§8

Допустимість передання до виправної установи може бути визнана судом також стосовно неповнолітніх, які винні у здійсненні караної діяльності,

---

⁴ Reichsgesetzblatt – Імперський вісник законів (офіційне австрійське видання).

⁵ Йдеться про подання скарги зі сторони захисту або про якусь скаргу на користь обвинуваченого в широкому розумінні (наприклад, від третьої особи)

⁶ Аналогічно: скарга зі сторони обвинувачення чи скарга на шкоду обвинуваченому в широкому розумінні.

яка відповідно до положень Карного закону, з огляду на неповноліття порушника, не розглядається як злочин, а підлягає покаранню як переступ (§§ 2, літ. d) 237 і 269–272 Карного закону).

§9

У випадках, у яких § 273 Карного закону доручає органів безпеки покарання та запобіжні заходи щодо неповнолітнього, який здійснив карану діяльність, [цей орган] може здійснити передання неповнолітнього до виправної установи, якщо він [неповнолітній] повністю бездоглядний, а іншого способу досягнення його належного порядку виховання і нагляду не вбачається.

§10

§§ 509, 510, 511, 517, 518, 519, 520, 521 загального Кримінального закону від 27 травня 1852 р. (R. G. Bl. № 117), як і §§ 1, 2, 10, 12, 13 та 18 Закону від 10 травня 1873 р. (R. G. Bl. № 108), якими передбачені поліцейсько-кримінально-правові⁷ положення проти ледарів та волоцюг – скасовуються.

§11

Приведення цього закону до виконання доручається Моїм Міністрові внутрішніх справ та Міністру юстиції.

Шенбрунн, 24 травня 1885 р.

Франц Йосип т. р.⁸

Тааффе [Едуард] т. р.

Пражак [Алоїзій] т. р.

ЗАКОН ВІД 24 ТРАВНЯ 1885 р.,⁹

стосовно установ для примусових і виправних робіт

З огляду на схвалення обох палат Райхсрату, Я вважаю за потрібне постановити як далі слідує:

§1

У представлених у Райхсраті королівствах і землях слід встановити відповідне вимогам публічної безпеки число установ примусових робіт.

Піклування про ці установи є справою землі. Можливе також об'єднання [зусиль] кількох земель задля заснування спільної установи примусових робіт.

Законодавством землі може обумовлюватись¹⁰, чи можуть такі установи засновуватись округами чи громадами.

---

⁷ Polizeistrafrechtliche можливо, за змістом точніший переклад «адміністративно- та кримінально- правові».

⁸ «*manu propria*» – лат. власноруч.

⁹ Gesetz, betreffend die Zwangsarbeits- und Besserungsanstalten // Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. № XXVIII. Stück. 90. Gesetz vom 24. Mai 1885. S. 210–214. Переклад з німецької мови здійснив старший науковий співробітник відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права імені В. М. Корецького, кандидатом юридичних наук О. О. Малишев.

¹⁰ «За законодавством землі лишається визначити, чи...».

§2

В міру необхідності та доцільності в оплаті на заснування таких установ здійснюватиметься сприяння з боку держави.

§3

Не покриті на підставі § 2 кошти на заснування, підтримання та управління установ примусових робіт, а також на утримання ув'язнених, якщо ці кошти не будуть передані округами чи громадами, які на підставі законодавства земель створюють відповідні установи, мають бути виділені землею.

Законодавством землі може обумовлюватись, чи можуть, і якою мірою, компенсуватись коштом округу чи громади гроші на забезпечення, якщо вони не можуть бути повернені від утримуваних або від осіб, відповідальних за їх утримання.

Як кошти на забезпечення розглядаються видатки на їжу, постіль, опалення, світло, які приблизно необхідно забезпечити, а також кошти на чищення білизни й одягу, лікування хвороб чи можливі пологи.

§4

Прийняття до установ примусових робіт проводиться без огляду на батьківщину походження особи, яку приймають.

Щодо не приналежних до даної землі в'язнів, та земля, до якої в'язень за своїм походженням належить, після схвалення політичним органом землі¹¹ розміру плати за день утримання, має компенсувати кошти на забезпечення; при цьому земля, що відповідальна за відшкодування, має власним коштом прийняти в'язня до установи примусових робіт, яка перебуває в даній землі.

За землею, яка компенсує кошти на забезпечення, залишається право надолужити сплачене відшкодування в міру положення абзацу другого § 3.

§5

Доки в певній землі не запроваджені установи примусових робіт, або коли існуючі не задовольняють наявних потреб, особи, що підлягають поміщенню до установ примусових робіт, за кошт землі їх рідної громади припроваджуються до установи в іншій землі. Оскільки таке припровадження має здійснюватись не до установи рідної землі арештанта, воно може відбуватися лише за погодженням відповідного Представництва землі¹².

§6

Придатними для прийняття до установи примусових робіт є ті особи, щодо яких перед судом, на підставі встановлених законом положень, була визнана допустимість їх передання до установи примусових робіт.

До установи примусових робіт не мають права прийматися:

1. Особи, які не здатні навіть до легкої праці.
2. Душевнохворі (безумні та божевільні¹³).
3. Особи, які були затримані, маючи заразну недугу чи хворобу, до того часу, поки вони не одужають.

---

¹¹ З аналізу тексту неможливо встановити, яка з земель встановлюватиме ці розцінки. Мабуть, це земля, де утримується в'язень, а не його батьківщина.

¹² Лишається двозначність, чи йдеться тут про приймаючу чи направляючу землю.

¹³ Йдеться про хворих від народження і таких, що збожеволіли згодом. Таке розмежування на «безумных и умалишенных» було й у тогочасній Російській імперії.

4. Вагітні особи та матері, що годують немовля.

Особи до досягнення 18-річного віку можуть прийматися до установ примусових робіт, чи радше до виправних установ, про що буде зазначено у §§ 13, 14, 16.

§7

Політичним органам землі належить призначити й привести до виконання визнане перед судом допустимим утримання в установі примусових робіт.

Питання щодо розпорядження про утримання вирішується комісією, створюваною при політичному органі землі із залученням щонайменше одного представника земельної колегії як члена з правом обов'язкового голосу¹⁴.

Якщо установи створені для округи чи громади, політичний орган землі вправі делегувати винесення ухвали стосовно розпорядження про утримання в установі примусових робіт підлеглому окружному політичному органі, при якому в цьому випадку подібним чином створюється змішана комісія, із залученням щонайменше одного автономного органу¹⁵.

На підзаконному рівні¹⁶ будуть встановлені докладніші положення щодо складу та повноважень політичних органів землі та політичних органів округи щодо створюваних комісій.

§8

Якщо в певній землі відбулося передання особи під нагляд до установи примусових робіт, особа, стосовно якої перед судом було визнано допустимість поміщення до установи примусових робіт, може, до спливу чотирьох тижнів з моменту завершення строку покарання, заявити перед судом скаргу, коли політичний орган землі не розпоряджається про звільнення [такої особи на волю].

Розпорядження щодо передання до установи примусових робіт виноситься без затримки, але в усякому разі до спливу чотирьох тижнів¹⁷.

§9

Безперервне утримання в установі примусових робіт можливе упродовж строку трьох років.

Якщо виправлення станеться раніше, то ув'язненого може бути звільнено до спливу цього часу.

Питання про часовий момент звільнення вирішує комісія, зазначена в § 7.

Якщо в'язень був звільнений до спливу двох років і демонструє зі своєї поведінки, що його виправлення не відбулося, то зазначена в § 7 комісія може визнати, що він ще має бути поміщений до установи виправних робіт на весь строк, який, у межах трьох років, ще не сплив на час його звільнення¹⁸.

---

¹⁴ stimmführende Mitglieder.

¹⁵ Перекладено дослівно.

¹⁶ im Verordnungswege

¹⁷ Теж дуже складний для розуміння параграф. Як міг переклав, але міг помилитись десь.

¹⁸ Перекладено дослівно.

§10

Проти ухвали комісії, яка створена при політичному органі землі (§7), скарга подаватись не може.

Ця комісія постановляє рішення по скаргах на ухвали, винесені комісією, створеною при окружному політичному органі.

§11

Дисциплінарна влада в установі примусових робіт має управляти на підставі чинних настанов.

Статути та правила внутрішнього розпорядку установи примусових робіт потребують схвалення державною владою.

Статути мають містити, зокрема, особливі положення стосовно манери й способу залучення арештантів до роботи, їх розподілу, а також про те, за умови дотримання яких заходів безпеки в'язні можуть залучатися до робіт за межами установи.

§12

Визначення положень про призначення керуючих та решти персоналу установ примусових робіт віддається на розсуд законодавства земель¹⁹.

Якщо кілька земель об'єдналися для заснування спільної установи примусових робіт (§1), право призначення належить колегії тієї землі, у якій перебуває установа.

Призначення керуючого в усіх випадках потребує схвалення державної влади.

§13

Для осіб, які ще не досягли 18-річного віку, для яких настають законодавчі умови передання до установи примусових робіт, мають засновуватись особливі виправні установи.

Ці установи мають влаштовуватись таким чином, щоб у них заздалегідь піклувалися про моральне та релігійне виховання коригентів²⁰, а також про інструктування відповідне їх можливостям і вид роботи, корисний для їх майбутньої кар'єри.

§14

Особи, які ще не досягли 18-річного віку, коли для них настають законодавчі умови передання до установи примусових робіт, можуть передаватись лише до виправних установ для юних коригентів (§ 13).

Тримання у виправній установі має тривати до того часу, коли буде досягнуто його мету, однак не може продовжуватись після настання 20-річного віку особи.

Якщо не вдається досягти заснування особливих виправних установ, особи, які не досягли 18-річного віку можуть передаватись виключно до спеціальних для юних коригентів підрозділів установ примусових робіт.

---

¹⁹ Дослівно – «лишається за законодавством земель»

²⁰ *Corrigende* – ті, хто підлягає корекції (від лат. герундиву). Це слово можна перекласти як «арештанти», але в цьому законі термін «*Corrigende*» вживається саме до дітей, щоб підкреслити особливість їх статусу та кінцеву мету їх утримання в пенітенціарних установах.

За погодженням державної влади такі коригенти можуть, коли немає спеціальної виправної установи, також передаватися до приватних виправних установ для юних осіб.

§15

Положення цього закону стосовно установ примусових робіт знаходять застосування до виправних установ для юних осіб, якщо немає особливих настанов у §§ 13, 14, 16.

§16

Інакше, ніж у законодавчо визначених випадках, ніхто не може бути переданий до установи примусових робіт чи виправної установи.

Це положення, однак, не виключає того, що на прохання законного представника, за погодженням опікунського органу, юні особи також, поза межами законодавчо визначених випадків, передаватимуться до виправної установи для юних коригентів.

§17

Верховний поліцейський нагляд та контроль за установами примусових робіт і виправними установами залишається за державною владою.

Цей [контроль і нагляд] здійснюється насамперед щодо політичного органу землі, й, відповідно, у випадку окружних та громадських установ, – щодо окружного політичного органу за місцем перебування установи.

§18

§§ 15, 16, 17, 19 та 21 Закону від 10 травня 1873 р. (R. G. Bl. № 108), якими запроваджено положення проти ледарів і волоцюг, скасовуються.

§19

Приведення цього закону до виконання доручається Міністрові внутрішніх справ та Міністру юстиції.

Їм також слід видати необхідні керівні настанови стосовно Королівства Галичини і Лодомерії, разом з Великим герцогством Краківським та герцогством Буковинським, якими з урахуванням наданої можливості передання засуджених до установ примусових робіт і виправних установ, слід визначити момент часу, з якого кримінальні суди мають право визнавати допустимість передання до таких установ.

Шенбрунн, 24 травня 1885 р.

Франц Йосип т. р.²¹

Тааффе [Едуард] т. р.

Пражак [Алоїзій] т. р.

---

²¹ manu propria – лат. Власноруч.